

Значення місця проживання для ціннісно-сміслової сфери та часової перспективи старшокласників

Pohorilska N.I. The residence place influence for value-semantic sphere and temporal perspectives of senior pupils / N.I. Pohorilska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 421–431.

Н.І. Погорільська. Значення місця проживання для ціннісно-смілової сфери та часової перспективи старшокласників. Враховуючи особливості побуту, виховання, ментальності, прийнятих правил і звичаїв, що притаманні сільській та міській місцевості, було обрано для вивчення особливості місця проживання як імовірного чинника особливостей ціннісно-смілової сфери та часової перспективи старшокласників. У результаті було визначено, що школярі, котрі проживають у сільській місцевості, надають перевагу екзистенційним та комунікативним цінностям, а от гедоністичні та когнітивні залишають поза увагою. На відміну від них, старшокласники, що проживають у місті, надають перевагу екзистенціальним і статусним цінностям. Виявлено особливості ранжування цінностей старшокласниками з різних місць проживання. Встановлено, що обидві вибірки на перші два місця ставлять однакові цінності: «здоров'я» і «хороші та вірні друзі», найменш важливою називають «творчість». Визначено, що інші цінності отримують різні місця в різних групах. Уточнено особливості ціннісно-смілової сфери старшокласників, що проживають в сільській місцевості: більш високий рівень відповідності сприйняття зовнішнього світу, адекватна оцінка власних можливостей та своїх цілей, більш виражена цілеспрямованість, порівняно з дітьми, які виросли у місті. Встановлено, що для старшокласників із сільської місцевості притаманна тенденція сприйняття власного минулого досвіду як негативного і травматичного та фаталістичне ставлення до теперішнього. Така тенденція є перешкодою на шляху формування особистісного потенціалу зазначених старшокласників. Натомість орієнтація на майбутнє, яка включає наявність цілей, планів і спрямованість поведінки на їх реалізацію, сприяє розвитку особистості, є для них імовірним напрямком розвитку.

Ключові слова: старшокласники, сільське та міське місце проживання, ціннісні орієнтації, термінальні та інструментальні цінності, базові смислові утворення, часова перспектива.

Н.И. Погорильская. Значение места проживания для ценностно-смысловой сферы и временной перспективы старшеклассников. Учитывая особенности быта, воспитания, менталитета, принятых правил и обычаев, присущих сельской и городской местности, была выбрана для изучения особенность места жительства как вероятного фактора особенностей ценностно-смысловой сферы и временной перспективы старшеклассников. В результате определено, что школьники, проживающие в сельской местности, предпочитают экзистенциальные и коммуникативные ценности, а вот гедонистические и когнитивные оставляют без внимания. В отличие от них, старшеклассники, проживающие в городе, предпочитают экзистенциальные и статусные ценности. Выявлены особенности ранжирования ценностей старшеклассниками из разных мест проживания. Установлено, что обе выборки на первые два места ставят одинаковые ценности: «здоровье» и «хорошие и верные друзья» и наименее важной называют «творчество». Определено, что другие ценности получают различные места в различных группах. Уточнены особенности ценностно-смысловой сферы старшеклассников, проживающих в сельской местности: более высокий уровень соответствия восприятия внешнего мира, адекватная оценка собственных возможностей и своих целей, более выраженная целеустремленность по сравнению с детьми, выросшими в городе. Установлено, что для старшеклассников из сельской местности присуща тенденция восприятия собственного прошлого опыта как негативного, травматического и фаталистического отношение к настоящему. Такая тенденция является препятствием на пути формирования личностного потенциала указанных старшеклассников. Зато ориентация на будущее, которая включает наличие целей, планов и направленность поведения на их реализацию, способствует развитию личности, является для них возможным направлением развития.

Ключевые слова: старшеклассники, сельское и городское место жительства, ценностные ориентации, терминальные и инструментальные ценности, базовые смысловые установки, временная перспектива.

Постановка проблеми. У 1956 році в Гарвардському Університеті в США зародився напрямок досліджень «Психологія міста». Психологія міста розпочиналась з вивчення міського проектування. Сьогодні це галузь психологічної науки, яка знаходиться на межі соціальної та екологічної психології та займається вивченням психологічних феноменів, які виникають у специфічному, міському середовищі (міський стрес, специфіка міжособистісних відносин, тощо), а також розробкою рішень із мінімізації проблем, пов'язаних з психологічною адаптацією до міського середовища і звикання до неї.

Аналіз останніх досліджень. Досліджень, які б стосувалися «Психології села», практично не виявлено. Проблеми села

піднімаються у роботах переважно соціологів: В. Тарасенко, І. Прибиткова, А Шатохін, Б. Головка, В. Чигрин тощо. Так, зокрема В. Чигрин зазначає, що складність пошуку сільською молоддю свого місця в житті полягає в тому, що молода особа не має такого життєвого досвіду, який уможливив би реальне оцінювання своїх можливостей і домагань [7, с. 15]. Тому, вивчення цінностей і часової перспективи сільської молоді потребує уваги.

Аналіз літературних джерел дозволив розкрити такі особливості сільського типу життя [1; 3-4; 6]:

- ритм праці підкоряється ритму та циклу року;
- важчі, ніж у місті, умови праці;
- недостатність можливостей для трудової мобільності жителів;
- більше злиття праці і побуту, невід'ємність праці в домашньому господарстві;
- різновид занять для проведення вільного часу у селі дуже обмежений;
- в життєвому укладі сільських поселень збереглися елементи традиційної сусідської общини;
- досить стабільний склад жителів;
- слабка соціально-професійна і культурна диференціація;
- типові тісні родинні та сусідські зв'язки.

В цілому сучасні села зберігають більшість своїх традиційних рис сільського образу життя. Час дуже рідко розглядається сільськими жителями як соціальна цінність, як щось швидкоплинне.

Також для села характерна відкритість спілкування. Причому, чим менше село, тим все загальніше спілкування його жителів. У сільських поселеннях дуже сильний соціальний контроль поведінки людини. Оскільки жителів небагато – зв'язки між ними досить тісні, оскільки всі знають усіх – анонімне існування людини практично неможливе, так як кожна подія життя людини стає об'єктом для оцінки з боку оточуючих.

Особливу роль в житті сучасних сільських жителів відіграє постійно зростаючий вплив міста на село. Він спричиняє певне переорієнтування життєвих цінностей між реальними, доступними в умовах села, і такими, які властиві місту і можуть бути для сільського жителя лише еталоном, мрією. Такий же вплив підсилює і те, що багато жителів сіл їздять на заробітки. І це призводить до того, що люди в селі перестають вести звичний сільський образ життя [5]. З іншого боку, зміна цінностей, еталонів, мрій відбивається і на часовій перспективі сучасних старшоклас-

ників, що, відповідно, впливає на їхнє планування майбутнього і самого майбутнього.

У дослідженнях останніх років відзначаються низький рівень розвитку ціннісних орієнтацій молодого покоління і слабка забезпеченість умов для їх духовно-морального розвитку [5, с. 50–52]. Велика роль відводиться середовищу, що забезпечує розвиток інтелектуальної та духовної культури молоді.

Ціннісні орієнтації визначають загальний підхід людини до світу, до себе, що надає зміст і напрямок особистісним позиціям, поведінці, вчинкам. Система ціннісних орієнтацій виражає внутрішню основу відносин особистості з дійсністю. І хоча у старшокласників ціннісні орієнтації в основному перебувають на стадії формування, що підтверджує актуальність вивчення ціннісних особливостей з метою допомоги у виборі пріоритетів.

Поняття часової перспективи було введено у психологію учнем К.Левіна Л. Франком. Аналіз публікацій різних напрямів психологічних досліджень вказує, що в літературі існує декілька термінів пояснення: часова перспектива особистості (К. Левін), часовий кругозір (П. Фрес), концепція часу особистості в масштабах її життя (А.А. Кронік), часова перспектива (К.О. Абульханова-Славська).

Л.Франк [2] вважає, що часова перспектива – це повна сукупність існуючих на даний момент часу уявлень індивіда про своє минуле, теперішнє та майбутнє; це індивідуальний спосіб бачення світу, своєрідна інтерпретація минулого, майбутнього та сьогодення. Дослідник зазначає, що часова перспектива особистості залежить від норм, цінностей конкретної культури, в якій розвивається особистість.

Мета. Відтак, проблема формування ціннісних орієнтацій школярів в нових умовах як ніколи значуща і тому метою дослідження є вивчення ціннісних орієнтацій старшокласників, які проживають у сільській місцевості, визначення особливостей їх ціннісних орієнтацій, порівняно з ціннісними орієнтаціями старшокласників, які проживають у місті. Важливим при вивченні впливу місця проживання, на нашу думку, видається і дослідження часової перспективи старшокласників з сільської та міської місцевості.

У дослідженні загалом взяли участь 118 осіб, з них 63 старшокласники, які проживають у сільській місцевості, та 55 учнів старших класів, які проживають у місті.

Для дослідження ціннісних орієнтацій було обрано такі методики: вивчення особливостей формування ціннісних орієнта-

цій (модифікація методики М.Рокіча, адаптована А. Гоштаутасом, М.А. Семеновим, В.А. Ядовим) та опитувальник «Смислові базові установки» (адаптація А.Д. Ішаковим і Н.Г. Мілорадовою опитувальника «Шкала дисфункціональності» Д. Бернса). Часова перспектива вивчалась за допомогою наступних інструментів: методика на визначення часової перспективи Ф. Зімбардо (ЗТРИ).

Виклад основного матеріалу. За отриманими в дослідженні даними можна встановити, що досліджувані школярі, котрі проживають у сільській місцевості, надають перевагу екзистенціальним та комунікативним цінностям, а от гедоністичні та когнітивні залишають поза увагою. Старшокласники, що проживають у місті, надають перевагу екзистенціальним та статусним цінностям. Також варто відмітити, що когнітивні цінності майже не мають місця у системі життєвих смислів старшокласників, що проживають в місті.

За результатами методики «вивчення особливостей формування ціннісних орієнтацій» встановили, що перші та останні місця в рейтингу займають однакові цінності в обох досліджуваних груп: основні цілі респондентів першої та другої вибірки є «здоров'я» та «хороші вірні друзі» (Табл. 1), а от «творчість» для них не має значення. Подальший порядок представлення цінностей у кожній групі індивідуальний. Так у старшокласників, що проживають в місті, «любов» знаходиться на третьому місці, а от у старшокласників, що проживають в сільській місцевості на дванадцятому.

Таблиця 1

Рейтинг термінальних цінностей старшокласників, що проживають у сільській місцевості та старшокласників, що проживають в місті

№	Група 1	№	Група 2
1.	Здоров'я	1.	Хороші та віддані друзі
2.	Хороші та віддані друзі	2.	Здоров'я
3.	Впевненість у собі	3.	Любов
4.	Задоволення	4.	Щасливе сімейне життя
5.	Активне діяльне життя	5.	Впевненість в собі
6.	Цікава робота	6.	Задоволення
7.	Суспільне визнання	7.	Свобода як незалежність в діях та вчинках
8.	Щасливе сімейне життя	8.	Цікава робота
9.	Рівноправність	9.	Пізнання

10.	Свобода як незалежність в діях та вчинках	10.	Матеріальне забезпечення
11.	Самостійність як незалежність в судженнях та оцінці	11.	Краса
12.	Любов	12.	Активне діяльне життя
13.	Пізнання	13.	Суспільне визнання
14.	Матеріальне забезпечення	14.	Самостійність як незалежність в судженнях та оцінці
15.	Краса	15.	Рівноправність
16.	Творчість	16.	Творчість

Примітка: група 1 – старшокласники, що проживають в сільській місцевості; група 2 – старшокласники, що проживають в місті.

Старшокласники сільської місцевості мають перевагу над школярами з міста за рівнем сформованості термінальних цінностей (Табл. 2). У сільських школярів термінальні цінності сформовані у більшій кількості респондентів, ніж у старшокласників з міста. Причиною цього може бути працьовитість сільських школярів, більша самостійність. Вони з дитинства звикають до відповідальності за самих себе та інших. Даний результат свідчить про високий рівень особистісної зрілості школярів. Також можна вказати на таку особливість, як сформованість термінальних цінностей у старшокласників, що проживають в селах. Даний результат є високим показником особистісної зрілості школярів.

Таблиця 2

Середнє арифметичне показників та достовірність різниці вибірки старшокласників, що проживають в сільській місцевості та містах

Показники	Середнє арифметичне		Достовірність різниці
	Група 1	Група 2	
Цілі в житті	29,62	31,45	0,016
Локус контролю – я	21,13	21,75	0,046
Вплив внутрішніх причин на реалізацію внутрішніх цінностей	3,47	3,81	0,001
Вплив внутрішніх причин на реалізацію всіх цінностей	3,33	3,50	0,031
Термінальні цінності	3,4	3,10	0,007
Відповідальність за себе	6,34	5,71	0,023

Примітка: група 1 – старшокласники, що проживають в сільській місцевості; група 2 – старшокласники, що проживають в місті.

За результатами «методики вивчення зовнішніх і внутрішніх цінностей особистості» нами було виявлено, що старшокласникам, що проживають в сільській місцевості, притаманний менший вплив внутрішніх причин на реалізацію як внутрішніх, так і зовнішніх цінностей. Перевага старшокласників, що проживають в місті, за даними показниками свідчить про те, що школярі котрі проживають в місті, спрямовані на досягнення та задоволення своїх внутрішніх цінностей, що веде до особистісного розвитку та психологічного здоров'я, до розвитку внутрішніх цінностей особистісного зростання. А також вони піддаються більшому впливу саме внутрішніх факторів при реалізації своїх цілей. У сільських школярів цей вплив є значно меншим. Позитивно впливає на їх розвиток батьківська підтримка, автономність, емоційна залученість батьків в життя своїх дітей, структурованість і зрозумілість вимог до дитини, участь дітей у цікавих, розвиваючих видах діяльності. Це пояснює невисокий рівень даного показника у вибірці старшокласників, що проживають в сільській місцевості. В сільській місцевості діти не завжди отримують достатньо піклування від батьків, оскільки дітей в селах змалечку привчають до роботи та в самих батьків часто не вистачає часу на спілкування з дітьми в зв'язку з постійною занятістю на роботі та домашнім господарством.

У результаті продовження дослідження стосовно впливу місця проживання було встановлено, що старшокласники сільської місцевості мають нижчі показники, ніж старшокласники, що проживають в місті, за такими параметрами як «цілі в житті», «локус контролю «Я»». Це свідчить про те, що школярі, котрі проживають в місті, більш цілеспрямовані. Цей факт може пояснюватися тим, що старшокласники, що проживають в місті мають більший вибір, більше прагнень, володіють більшою кількістю інформації. В юнацькому віці, коли відбувається формування цілей, школярі, які проживають в місті, мають більше можливостей реалізації, на відміну від школярів сільської місцевості, котрі мають меншу свободу вибору. Їхні рішення інколи навіть не залежать від їх бажання та прагнень.

Старшокласникам, що проживають в сільській місцевості, притаманна така особливість смислової сфери як відповідальність за себе. Така особливість дозволяє нести відповідальність за свої вчинки, слова, події власного життя, адекватно оцінювати свої можливості. Причиною цього є особливості виховання, певна ментальність, прийняті правила та звичаї, що притаманні сільській місцевості.

Отже, місце проживання формує особливості ціннісно-сислової сфери особистості. Так, особливостями ціннісно-сислової сфери старшокласників, що проживають в сільській місцевості, є адекватність сприйняття зовнішнього світу, адекватна оцінка власних можливостей і своїх цілей, високий рівень відповідальності та виражена цілеспрямованість.

При дослідженні часової перспективи старшокласників було встановлено наступні результати.

Виявлено, що старшокласники, які проживають у сільській місцевості, орієнтовані на негативне минуле. Існують також статистично значущі відмінності між показниками спрямованості у майбутнє та фаталістичного теперішнього (Табл. 3)

Таблиця 3

Статистично значимі відмінності у показниках часових орієнтацій старшокласників

Часові орієнтації	Середні показники у групах		Рівень достовірності p
	X_1^*	X_2^{**}	
Негативне минуле	3,19	2,85	0,01
Майбутнє	3,15	3,4	0,017
Фаталістичне теперішнє	3,10	2,83	0,024

Примітка: X_1^* – показник середнього арифметичного групи старшокласників, що проживають у сільській місцевості; X_2^{**} – показник середнього арифметичного групи старшокласників, які проживають у місті.

Отже, як бачимо, для старшокласників, що проживають у сільській місцевості, загалом притаманна негативна часова перспектива, яка представлена фаталістичним теперішнім і негативним минулим.

Виявлено кілька взаємозв'язків часової орієнтації на негативне минуле зі смисловими установками, що може вказувати на її значимість і важливість для побудови перспективи саме у школярів сільської місцевості. Найбільш важливими, на нашу думку, є зв'язки з вербальною (0,432 при $p=0,05$) та емоційною залежністю (0,464 при $p=0,01$).

Вербальна залежність оцінює тенденцію людини будувати повагу до себе відповідно до думки оточуючих. Встановлено зв'язок часової орієнтації на негативне минуле та вербальної залежності, який вказує, що для осіб, які проживають у сільській місцевості, властива надмірна чутливість до висловлювань на свою адресу, залежність від думки оточуючих. Для них прита-

манною є боязнь критики, намагання уникати конфліктів, боязнь відмовити іншим.

Найважчий зв'язок вказаної вище часової орієнтації з емоційною залежністю людини також свідчить про важливість емоційної підтримки з боку оточуючих для старшокласників з сільської місцевості. Також встановлено, що для досліджуваної вибірки притаманною є прагнення до недосяжної досконалості, гіпервідповідальності, що призводить до інтерпретації подій життя як результату власних дій, власних вчинків. Отже, для старшокласників, які проживають у сільській місцевості, властивою є тенденція сприйняття власного минулого досвіду як негативного і травматичного та фаталістичне ставлення до теперішнього.

Висновок: Отже, емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення особливостей ціннісно-сміслової сфери та часової перспективи старшокласників, підтвердило припущення про значення місця проживання для розвитку вищезазначених особистісних характеристик. Перспективами подальших досліджень можуть стати виявлення статевих особливостей впливу місця проживання на особистісні особливості старшокласників.

Список використаних джерел

1. Богомолова Л. Доклад «Быт сельской и городской жизни» : [Электронный ресурс] / Л. Богомолова. –Режим доступа URL <http://ref.rushkolnik.ru/v41266>.
2. Временная перспектива как характеристика психологического времени : [Электронный ресурс]. –Режим доступа : URL <https://ourmind.ru/tag/vremennaya-perspektiva>
3. Городская и сельская культура: [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/gorodskaya-kultura.html>
4. Мудрик А.В. Социальная педагогика : Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластёнина. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 200 с. : [Электронный ресурс]. –Режим доступа : URL <http://www.studfiles.ru/preview/4169649/>
5. Киприянова Е.В. Исследование ценностных ориентаций старшеклассников и управление социализацией личности / Е.В. Киприянова // Обществознание в школе. – 1999. – №2. – С.50–52.
6. Сравнительный анализ образа жизни в деревне, городе, малом городе и поселке : [Электронный ресурс]. –Режим доступа : URL <http://socialpeded.ru>.

7. Чигрин В.О. Соціологія сільської молоді: теоретико-методологічні та методичні основи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соц. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / В.О. Чигрин. – К., 2008. – 30 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bogomolova L. Doklad «Byt sel'skoi i gorodskoi zhizni» : [Elektronni resurs] / L. Bogomolova. – URL <http://ref.rushkolnik.ru/v41266>.
2. Vremennaja perspektiva kak harakteristika psihologicheskogo vremeni : [Elektronni resurs] URL <https://ourmind.ru/tag/vremennaya-perspektiva>
3. Gorodskaja i sel'skaja kul'tura : [Elektronni resurs]. URL <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/gorodskaya-kultura.html>
4. Mudrik A.V. Social'naja pedagogika : Ucheb. dlja stud. ped. vuzov : [Elektronni resurs] / Pod red. V.A. Slastenina. – 3-e izd., ispr. i dop. – M.: Izdatel'skii centr «Akademija», 2000. – 200 s. – URL <http://www.studfiles.ru/preview/4169649/>
5. Kiprijanova E.V. Issledovanie cennostnyh orientacii starshklassnikov i upravlenie socializacii lichnosti // Obshestvoznanie v shkole. – 1999. – №2. – S.50–52.
6. Sravnitel'nyi analiz obraza zhizni v derevne, gorode, malom gorode i poselke. [Elektronni resurs] URL <http://socialpeded.ru>.
7. Chyhryn V.O. Sotsiolohiia silskoi molodi: teoretyko-metodolohichni ta metodychni osnovy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra sots. nauk : spets. 22.00.04 «Spetsialni ta haluzevi sotsiolozii» / V.O. Chyhryn. – К., 2008. – 30 s.

N.I. Pohoril'ska. The residence place influence for value-semantic sphere and temporal perspectives of senior pupils. This article is devoted to the important psychological problem – how the characteristics of life, education, mentality, rules and inherent in rural and urban areas influence for the value-semantic and temporal perspective of senior pupils. That's why it was chosen for the study the residence place influence like a factor in the value-semantic sphere and temporal perspectives of senior pupils. As a result, it was determined that senior pupils who live in rural areas prefer existential and communicative values, but the hedonistic and cognitive leave unattended.

In contrast, high school pupils from the cities prefer status and existential values. Also it was defined how the high school pupils make different values ranging. Both groups put the same values at the first two places: «health» and «good and reliable friends», and the least important is called «creation». It is determined that other values take different places

in different groups. In this article there are also presented differences in temporal perspectives of those groups. Senior pupils from rural areas have a higher level of compliance with the perception of the outside world, adequate assessment of their capabilities and their goals. It is found that the tendency to consider the personal past experience as traumatic and negative and fatalistic attitude to present is inherent for high school students from rural areas. Such a tendency blocks the formation of personal potential of these high school students. Instead, focus on the future perspective, which includes the presence of the objectives, plans and focus on the behavior of their implementation, promotes personal development, can be their direction of development.

The prospects for further research could be the study of gender differences in the residence place influence.

Key words: high school pupils, senior pupils, rural and urban residence, values, terminal and instrumental values, basic semantic formation, temporal perspective.

Received July 11, 2016

Revised August 24, 2016

Accepted September 22, 2016

УДК 159.99

Л.О. Подкоритова

larisa.podkoritova@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ АРТ-ТЕРАПІЇ НА РОЗВИТОК РЕФЛЕКСІЇ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Podkorytova L.O. The peculiarities of the art-therapy influence on the development of socionomic sphere specialists' reflection / L.O. Podkorytova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 431–445.

Л.О. Подкоритова. Особливості застосування арт-терапії для розвитку рефлексії фахівців соціономічної сфери. У статті представлено теоретичний аналіз особливостей впливу арт-терапії на розвиток рефлексії фахівців соціономічної сфери. Проаналізовано наукові праці, присвячені дослідженням арт-терапії та рефлексії, і здійснено узагальнення та співставлення отриманих даних.